

УДК 346.7

Віталій Стрільчук,

канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри правознавства
Житомирського національного агроєкологічного університету;

Наталія Іванюк,

прокурор прокуратури Романівського району
Житомирської області, юрист III класу

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЯКЕ НЕ ПОВ'ЯЗАНЕ З ЙОГО БАНКРУТСТВОМ

Стаття присвячена аналізу норм чинного законодавства, яке встановлює підстави припинення діяльності господарюючих суб'єктів, визначенню проблемних аспектів правового регулювання припинення суб'єктів господарювання з погляду практики, формулюванню висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: удосконалення підстав припинення суб'єктів господарювання, законодавство щодо припинення господарюючих суб'єктів, припинення суб'єкта господарювання.

Постановка проблеми. Діяльність суб'єктів господарювання забезпечує виробництво, обмін, реалізацію матеріальних і нематеріальних благ у сфері суспільного виробництва кожної країни. У зв'язку з динамічним розвитком господарських правовідносин постає питання внесення змін до чинного законодавства, яке регулює підстави та порядок припинення діяльності суб'єктів господарської діяльності, з метою уникнення колізій та прогалин у ньому. Сьогодні в нашій країні існує судово-практика, коли скасовується державна реєстрація юридичних осіб, однак за чинним законодавством України ця обставина не є підставою для ліквідації суб'єкта господарювання. Після скасування державної реєстрації такі суб'єкти зазвичай продовжують існувати, однак поза юридичною площиною, забезпечуючи цим самим процвітання тіньового сектору економіки. У зв'язку із цим постає нагальна потреба внесення змін до чинного законодавства щодо регулювання інституту припинення діяльності господарюючих суб'єктів.

Мета статті – аналіз норм чинного законодавства у сфері припинення суб'єктів господарювання у співвідношенні із судовою практикою, надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі питання правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання досліджувалися в працях таких вітчизняних науковців: В.В. Луць, О.М. Вінник, В.В. Джуна, Г.Л. Знаменського, О.Р. Кібенко, О.М. Зубатенко, В.П. Мілаш, В.С. Щербини, М.І. Тітова, В.К. Мамотова та інших [1, с. 139-140; 2, с. 185].

Суттєві зміни умов господарювання, поява нових учасників господарських правовідносин, відновлення законодавства призвело до створення в нашій державі нової судової практики у сфері припинення діяльності суб'єктів господарювання, що у свою чергу на цей час істотно посилює значення даного інституту та потребує нових наукових досліджень та їх упровадження в нормативно-правові конструкції чинного законодавства у сфері господарської діяльності.

Рядучених-правників, зокрема й Л. М. Дорошенко, у своїх наукових працях звертають увагу на те, що нинішнє цивільне та господарське законодавство України містить поняття «припинення діяльності суб'єкта господарювання» і «припинення суб'єкта», які є діаметрально протилежними за змістом. Вказане на практиці призводить до низки протиріч, що, у свою чергу, сприяє настанню негативних наслідків як для учасників, так і для розвитку їх правовідносин [1, с. 139].

У юридичній літературі існують різні підходи щодо визначення понять «припинення юридичної особи» та «припинення діяльності юридичної особи» як суб'єктів господарювання.

Так, зокрема, О.Р. Кібенко під припиненням юридичної особи розуміє сукупність юридичних фактів, у разі настання яких суб'єкт господарювання припиняє своє існування як правова особистість [3, с. 146].

Є. Суханов визначає припинення юридичної особи через поняття реорганізації та ліквідації [4, с. 112-115].

На мій погляд, твердження О.Р. Кібенко абстрактно визначає поняття «припинення», а Є. Суханова – відображає одночасно зміст понять як припинення діяльності, так і припинення, вказуючи на ліквідацію та реорганізацію.

В.П. Грібанов вважає, що під припиненням діяльності юридичної особи слід розуміти не тільки його повну ліквідацію, але й реорганізацію, її злиття з іншими, поділ на кілька юридичних осіб ті інше [5, с. 31].

М.Ю. Тіхоміров у коментарі до Федерального закону «Про акціонерні товариства» вказує, що акціонерне товариство припиняє своє існування як юридична особа при ліквідації, і з цього моменту не може бути учасником цивільного обороту [6, с. 114].

На мою думку, визначення В.П. Грібанова щодо припинення діяльності юридичної особи також виражає дві категорії – і припинення діяльності, і саме припинення, лише одна з яких – ліквідація – дійсно означає, що юридична особа припинила свою діяльність остаточно, виходячи з нижченаведеного.

Так, словник української мови тлумачить поняття «реорганізація» як перебудову, перетворення, зміну структури, форми організації, управління [7, с. 506].

Виклад основного матеріалу. З огляду на це, варто зазначити, що реорганізація передбачає лише структурні зміни в юридичній особі, які не призводять до припинення її діяльності в цілому. У разі реорганізації відбувається зміна назви юридичної особи, форми управління, а її діяльність не припиняється і може продовжуватися, оскільки пряма заборона й у національному законодавстві про припинення діяльності у разі реорганізації відсутня. Нова юридична особа після реорганізації вправі займатися діяльністю тієї, яка реорганізувалася.

Великій тлумачний словник української мови, поняття «ліквідація» трактує як припинення діяльності (закладу, підприємства, установи тощо); доведення чого-небудь до

кінця з метою позбутися чогось, розрахуватися з ким-, чим-небудь остаточно тощо [7, с. 705].

На мій погляд, з точки зору етимології ліквідація є способом припинення діяльності юридичної особи в цілому, оскільки передбачає повну, остаточно втрату правосуб'єктності, що позбавляє її можливості провадити діяльність, визначену установчими документами.

Отже, припинення діяльності суб'єкта господарювання варто пов'язувати лише з ліквідацією.

У зв'язку із цим, на мою думку, більш слушною є позиція М.Ю. Тіхомірова.

З огляду на чинне законодавство, варто звернути увагу на те, що в ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України зазначається про припинення юридичної особи в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації [8].

У ст. 59 Господарського кодексу (далі – ГК) України закріплено, що припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону [9].

Для прикладу, ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» майже дублює положення ст. 59 ГК про те, що припинення товариства здійснюється в порядку, встановленому законом [10].

У нормі, закріпленій в ст. 104 ЦК, на мою думку, одночасно вказується як про припинення діяльності, так і про припинення самої юридичної особи, оскільки, як зазначалося вище, реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) не призводить до припинення діяльності суб'єкта. У свою чергу ліквідація передбачає остаточно припинення його діяльності.

На мій погляд, виходячи з комплексного тлумачення норм чинного законодавства з використанням доктрини, реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) варто асоціювати з поняттям припинення юридичної особи, а ліквідацію – виключно з припиненням її діяльності.

Задля усунення протиріччя в ч. 1 ст. 104 ЦК пропоную її назву та зміст викласти в такій редакції: «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення). Діяльність юридичної особи припиняється в результаті її ліквідації».

Такий підхід сприятиме усуненню наявного протиріччя указаной вище норми.

Крім того, суттєвою прогалиною в ЦК, на мою думку, є відсутність закріплення в його положеннях поняття «ліквідація суб'єкта господарювання». Вказане на практиці призводить до того, що суть підстави

ліквідації юридичної особи, не пов'язаної з банкрутством, зазначеної в п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК, кожен тлумачить по-своєму, а суди в резолютивній частині рішень прописують не ліквідацію, а скасування державної реєстрації юридичної особи.

З позиції букви закону на підставі рішення суду про скасування державної реєстрації юридичної особи наразі не можливо розпочати ліквідаційну процедуру, не пов'язану з банкрутством.

Пропозиції. У зв'язку із цим вважаю за необхідне закріпити визначення поняття «ліквідація» в ст. 1 ст. 110 ЦК та викласти його в такій редакції: «Ліквідація – це повне, остаточне припинення діяльності суб'єкта господарювання з підстав, визначених законом, без переходу прав і обов'язків підприємства, що ліквідується, до інших осіб, що виключає правонаступництво».

Чинна ст. 59 ГК містить положення про те, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється лише відповідно до закону.

Водночас у ст. 247 ГК передбачено застосування до суб'єкта господарювання адміністративно-господарської санкції у виді його ліквідації за рішенням суду у випадках, встановлених законом, у разі, якщо його діяльність суперечить закону чи його установчим документам.

Отже, стаття 59 ГК має відсилочний характер, оскільки вона автоматично направляє до положень закону, який встановлює підстави та порядок припинення суб'єкта господарської діяльності, яким на даний час є ЦК, а положення ст. 247 ГК передбачає ліквідацію суб'єкта господарювання як господарську санкцію.

На сьогодні в практиці трапляються випадки, коли суди ухвалюють рішення про скасування державної реєстрації юридичної особи. Такі рішення за чинним законодавством не є підставою для ліквідації суб'єкта господарювання. Тоді постає питання: як може провадити свою діяльність учасник господарських правовідносин, відомості про якого в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відсутні на підставі рішення суду про скасування його державної реєстрації.

Так, Житомирським окружним адміністративним судом 19.08.2015 у справі № 806/2612/15 задоволено адміністративний позов Друкаренко Г.Т. та Очеретька М.Є. до Реєстраційної служби Житомирського міського управління юстиції в Житомирській області, Державного реєстратора відділу державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців реєстра-

ційної служби Житомирського міського управління юстиції в Житомирській області, державного реєстратора відділу державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців Житомирської міської ради [11].

Судом визнано неправомірними та скасовано записи щодо припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» та державної реєстрації ТДВ «ЖЛ», яке створено шляхом злиття ТОВ «Будстайл ХХІ2 із ЗАТ «Житомирські ласощі».

Постановою Вищого адміністративного суду України від 23.12.2015 К/800/46655/15 постанову Житомирського окружного адміністративного суду від 19 серпня 2015 року змінено в частині мотивів задоволення позову та в частині способу захисту порушеного права шляхом заміни у резолютивній частині постанови слова «скасувати» словами «зобов'язати реєстраційну службу Житомирського міського управління юстиції скасувати». У решті постанови суду від 19.08.2015 залишена без змін [12].

Згідно з інформацією, яка міститься в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, постанова суду від 19.08.2015 виконана, оскільки запис про припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» шляхом злиття із ТОВ «Будстайл-ХХІ» та утворення ТДВ «ЖЛ» вилучено. Також будь-яка інформація про ТДВ «ЖЛ» за кодом ЄДРПОУ 37546647 в реєстрі відсутня взагалі [13, с. 1].

Постає логічне запитання: як може юридична особа, державна реєстрація якої скасована і відомості про яку відсутні в державному реєстрі, провадити господарську діяльність та бути учасником різного роду правовідносин, які існують у суспільстві.

Так, у ст. 80 ЦК чітко визначено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Статтею 91 ЦК передбачено, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Відповідно до ст. 92 ЦК, юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Норма ч. 2 ст. 104 ЦК містить положення про те, що юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Отже, положення діючого ЦК чітко акцентують увагу на тому, що юридична особа є суб'єктом права до моменту внесення в єдиний державний реєстр запису про її припинення, а це означає, що після внесення такого запису вона юридично такою вже не є.

Таким чином, юридична особа, щодо якої є рішення суду про скасування її державної реєстрації, яке виконано, не може бути суб'єктом права.

Однак на практиці трапляються неодинокі випадки, коли суб'єкти господарювання, державна реєстрація яких скасована судом та відомості про них в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відсутні на підставі судових рішень, продовжують *de facto* провадити господарську діяльність, оскільки буквально підстав для їх ліквідації не вбачається.

Так, у ст. 110 ЦК чинної редакції закріплено підстави ліквідації юридичної особи. Зокрема зазначено, що юридична особа ліквідується: за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади. Якщо з позовом про ліквідацію юридичної особи звернувся орган державної влади, ліквідатором може бути призначений цей орган, якщо він наділений відповідними повноваженнями.

З аналізу діючих норм національного законодавства вбачається, що рішення суду про скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання, яке набрало законної сили та є виконаним, підставою для його ліквідації не є, оскільки ст. 110 ЦК акцентує увагу на рішеннях судів лише про ліквідацію юридичної особи.

Така ситуація породжує суттєву прогалину в законодавстві, яку необхідно негайно усунути.

Так, раніше у ч. 1 ст. 110 ЦК в редакції від 04.11.2012 було закріплено положення про те, що юридична особа ліквідується: за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із

закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; за рішенням суду у разі визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом [14].

Окрім того, ст. 59 ГК аналогічної редакції мала кардинально інший вигляд порівняно з чинною.

Так, у ст. 59 ГК в редакції від 04.11.2012 зазначалося, що суб'єкт господарювання ліквідується у разі скасування його державної реєстрації у випадках, передбачених законом [15]. Скасування державної реєстрації позбавляє суб'єкта господарювання статусу юридичної особи і є підставою для вилучення його з державного реєстру.

На мою думку, указані редакції ЦК й ГК найбільш повно встановлювали підставу для ліквідації суб'єкта господарювання – скасування його державної реєстрації, що відповідає раніше й відповідає і сьогодні вимогам практики.

Отже, вважаю, що повернення до редакції від 04.11.2012 ст. 59 ГК та ч. 1 ст. 110 ЦК сприятиме усуненню прогалини, яка стосується закріплення такої підстави для ліквідації, як скасування державної реєстрації.

Крім того, на цей час ЦК не містить переліку підстав для припинення суб'єкта господарювання, яке не пов'язано з банкрутством, що є суттєвим недоліком правового регулювання.

Так, у Законі України «Про державну реєстрацію фізичних осіб, юридичних осіб-підприємців» (далі – Закон) у редакції від 11.08.2013 існувала ст. 38, яка чітко передбачала підстави постановлення судом рішення про припинення юридичної особи, що не пов'язано з її банкрутством [16].

Зокрема, в указаній статті зазначалися такі підстави: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням; визнання судом юридичної особи – емітента

такою, що відповідає ознакам фіктивності; неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом; не скликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль; не утворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства. Однак, на цей час указана стаття цього закону вже не діє.

Проте в чинному ЦК суб'єктом, який вправі прийняти рішення про припинення юридичної особи, є не лише суд.

Так, ст. 105 ЦК визначає, що учасники юридичної особи, суд або орган, що ухвалив рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів із дати ухвалення рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію.

Пропозиції. Тому вважаю за доцільне чинний ЦК доповнити нормою, яка би передбачала підстави як припинення юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язане з її банкрутством, так і її припинення з ініціативи учасників юридичної особи або органу, що прийняв таке рішення.

Зокрема, як підстави припинення юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язане з її банкрутством, варто, на мою думку, закріпити ті, які були визначені у вже не чинній ст. 38 Закону, а підставами припинення юридичної особи за рішенням її учасника або органу, який ухвалив таке рішення, необхідно, на мій погляд, прописати закінчення строку, на який було створено юридичну особу, досягнення мети, для якої її створено, а також інші випадки, передбачені установчими документами.

Висновки

Таким чином, нині інститут припинення суб'єкта господарювання містить низку суперечностей та прогалин, тому потребує негайного вдосконалення на законодавчому рівні з огляду на практику. Удосконалення потребують норми, які стосуються підстав припинення суб'єктів господарювання, що не пов'язане з банкрутством, також потребує законодавчого закріплення поняття «ліквідація». Вказане сприятиме усуненню прогалин правового регулювання даного інституту.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко Л.М. Поняття припинення суб'єкта господарювання / Л.М. Дорошенко // Університетські наукові записки. – 2008. – № 1 (25). – С. 138–143.
2. Зубатенко О. М. Щодо запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання припинення суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / О. М. Зубатенко // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 185–191. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2009-2/09zompcg.pdf>.
3. Кибенко Е.Р. Научно-практический комментарий Закона Украины «О хозяйственных обществах» / Е.Р. Кибенко. – Х.: Эспада, 2000. – С. 146.
4. Комментарий части первой Гражданского кодекса РФ. – М.: Редакция журнала «Хозяйство и право», Фирма «Спартак», 1995. – С. 112–116.
5. Грибанов В.П. Юридические лица / В.П. Грибанов. – М.: МГУ, 1961. – С. 31.
6. Комментарий Федеральному закону «Об акционерных обществах» / под ред. М.Ю. Тихомирова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М, 2001. – С. 114.
7. Виликий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
8. Цивільний кодекс України : за станом на 1 квіт. 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 209 с. – (Бібліотека офіційних видань).
9. Господарський кодекс України : за станом на 1 квітня 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 109 с. – (Бібліотека офіційних видань).
10. Про господарські товариства : Закон України за станом на 1 січня 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2016. – 216 с. – (Бібліотека офіційних видань).
11. Постанова Житомирського окружного адміністративного суду від 19.08.2015 у справі № 806/2612/15 за позовом Друкаренко Г.Т. та Очеретька М.Є. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
12. Постанова Вищого адміністративного суду України від 23.12.2015
13. К/800/46655/15 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
14. Інформаційна довідка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань від 01.04.2016. – С. 1.
15. Цивільний кодекс України : за станом на 4 листопада 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 217 с. – (Бібліотека офіційних видань).
16. Господарський кодекс України : за станом на 4 листопада 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 217 с. – (Бібліотека офіційних видань).
17. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців : Закон України за станом на 11 серпня 2013 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2013. – 232 с. – (Бібліотека офіційних видань).

Статья посвящена анализу норм действующего законодательства, которое устанавливает основания прекращения деятельности хозяйствующих субъектов, определению проблемных аспектов правового регулирования прекращения субъектов хозяйственной деятельности с учетом практики, формулированию выводов и предложений по совершенствованию законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: усовершенствование оснований прекращения субъектов хозяйствования, законодательство о прекращении субъектов хозяйственной деятельности, прекращение субъекта хозяйственной деятельности.

This article analyzes the current legislation, which sets the grounds for termination of business entities, the definition of problematic aspects of legal regulation of termination undertakings given practice, draw conclusions and proposals to improve legislation in this area.

Key words: improvement of the grounds for termination of business entities, legislation to stop businesses, termination of the entity.

